

СОЦІОЛЕКТ МОЛОДІ У МОВЛЕННЄВОМУ ПОБУТІ МІСТА

У статті порушено питання про місце молодіжного соціолекту в мовленнєвому побуті міста. Автор розглядає процеси взаємодії молодіжного сленгу з іншими структурними складниками мови міста, виділяє мовленнєві підсистеми, які формують “ядро” і “периферію” соціолекту молоді.

Ключові слова: соціолект молоді, компоненти мови міста, міський сленг, загальномолодіжний жаргон, спеціальні молодіжні жаргони, професійні соціолекти.

A question about the place of youth subculture in the city everyday life speech has been raised in the article. The author indicates the processes of co-operation between youth slang and other structural city language components. The author distinguishes speech subsystems that form “nucleus” and “periphery” of youth slang.

Key words: youth slang, components of city language, city slang, general youth jargon, special youth jargons, professional sociolects.

Мовний побут сучасних українських міст – актуальна гуманітарна проблема, бо наявні елементи урбаністичної комунікації з усім спектром потенцій української мови в цій царині не вивчалися. Процеси розвитку сучасного міського мовлення наочно демонструють його ускладнення, багато в чому викликане активізацією субстандартної лексики. Соціально-мовні процеси кінця ХХ – початку ХХІ століття значно стимулювали розвиток студій в Україні, які висвітлюють функціонування ненормативної лексики. Проте, процесам взаємодії урбаністичних форм комунікації, серед яких чільне місце займає соціолект молоді, не приділено достатньої уваги лінгвістів. Завданням нашого дослідження постає з'ясування місця молодіжного соціолекту в мовленнєвому побуті міста, виявлення процесів взаємодії цього складника з іншими структурами мови міста.

Міські мовні страти залежать від соціальної інфраструктури міста. Виділяючи їх, необхідно враховувати соціологічну характеристику міста, зокрема адміністративний статус міста, промислову орієнтацію, територіальне розташування й компактність, чисельність населення. Важливими критеріями постають національний склад міського етносу, вікові й соціальні групи містян, урахування гендерних даних. Оскільки у світі молодь становить значну і все зростаючу частину населення (наприклад, молоде покоління м. Херсона складає майже чверть усього населення міста – 23,7 %), то молодіжний соціолект постає значною частиною мови міста навіть стосовно кількості його носіїв.

Не втрачає актуальності зауваження Б. Ларіна про те, що зміст лінгвістичної історії міста – у боротьбі мов, яка відображує безперервне зімкнення і схрещування в ньому різнорідних культур. Учений відзначав потужний експресивний потенціал “багатого мовного дна”, який, як низка концентричних розгортань, впливається в міське мовлення і впливає на “високі” форми літературної мови. Б.Ларін виділяв у межах міста різні мовні культурні групи [2]. Основи сучасного підходу закладені М.Толстим: “Так, подібно тому, як ми розрізняємо літературну мову й діалекти й виділяємо ще й просторіччя, а у деяких випадках і арго як неповну, дуже зредуковану (до фрагменту словникового складу) мовну підсистему, в кожній слов'янській національній культурі можна виявити подібні чотири види: культуру освіченого слова, “книжну”, або елітарну; культуру народну, селянську; культуру проміжну, яку зазвичай називають “культурою для народу” або “третьою

культурою”, і для повноти картини й більш чіткого паралелізму ще традиційно-професійну субкультуру, фрагментарну й несамотійну, як арго..” [7, с.16-17].

“Середина”, “третя культура” порівняно з народною та елітарною культурами не має єдиної дефініції, пор.: “міська”, “масова”, “популярна”, “низька”. Кожне з цих визначень справедливе й кожне відкриває один з численних аспектів “третьої” культури. Визначення “міська” вказує на сферу її існування й частково на походження, оскільки зародження цієї культури пов’язане з переміщенням селянських мас з сіл у міста і з появою великих міст. “Масова” – підкреслює її кількісну перевагу відносно елітарної. Атрибут “популярна” – означає відому доступність і широке розповсюдження спрощеної “третьої” культури. І нарешті, визначення “низька” виражає позицію цієї культури на шкалі оцінок відносно “високої” елітарної культури.

Виділяючи серед містян (носіїв кодифікованої літературної мови) декілька груп, О.Сиротиніна зазначає, що носії “розмовних” типів культур – люди молодого віку. Авторка називає такі типи міської культури: елітарна мовленнєва культура (носіїв дуже мало), середньолітературна мовленнєва культура (більшість носіїв), літературно-мовленнєва культура й фамільярно-розмовна мовленнєва культура (носії – переважно молодь) [4]. Літературно-розмовний та фамільярно-розмовний типи почали формуватися як самостійні тільки у 90-х роках ХХ століття. Для носіїв “розмовних” типів характерне володіння тільки розмовною системою спілкування, яка і використовується ними за будь-яких обставин, зокрема й офіційних. Своєю стильовою і стилістичною монотонністю завжди зниженого мовлення “розмовні” типи зближуються з просторічним типом мовленнєвої культури.

Відрізняються “розмовні” типи тільки ступенем зниженості мовлення. У цих типах спостерігаємо значну кількість жаргонізмів, але у фамільярно-розмовному посилюється вага згрубілих слів і просторічних елементів.

Фамільярно-розмовний тип мовленнєвої культури зазвичай перехрещується з жаргонізуючим, який знаходиться поза межами сфери літературної мови. Отже, насамперед молоді властиве вживання субстандартної лексики, жаргонно-сленгових стилів спілкування.

Подаючи класифікацію типів мовленнєвих культур сучасного міста А.Юнаковська поєднала ідеї Б.Ларіна (поділ мови міста на “високу книжну” і “низові діалекти”), М.Толстого (“типи культури”) та О.Сиротиніної (“типи мовленнєвої культури”). Авторка виділяє 5 основних типів міської культури: елітарна (книжна) міська культура, масова міська культура, “напівдіалектна” культура, міська субкультура (так званий *underground*), замкнена культура злочинницького арго. Найбільшим і розгалуженим масивом є масова міська культура. У ній А.Юнаковська виділяє 4 підсистеми: нейтральна, інтерсоціальна, масова просторічна культура, масова молодіжна культура. Носіями масової молодіжної культури вона називає, як і О.Сиротиніна, носіїв літературно-мовленнєвої культури й фамільярно-розмовної системи. Авторка справедливо зазначає, що молодіжна мовленнєва культура не є єдиним масивом [8, с.84]. Виділяючи замкнену культуру злочинницького арго як складник мови міста, А.Юнаковська зазначає, що як і на початку ХХ століття, спостерігаємо проникнення елементів злочинницького арго в різновиди міського мовлення (просторіччя, молодіжний жаргон, *underground*).

Тривалий час на позначення молодіжної субмови у лінгвістиці побутував термін “жаргон”. Молодіжний жаргон найбільш значимий соціально: ним користуються численні групи носіїв мови, елементи його активно поповнюють літературне мовлення. Жаргону як мовній підсистемі притаманна замкненість, а на рубежі тисячоліть спостерігаємо “розгерметизацію” (термін В.Єлістратова) соціолектів. Якщо відбувається руйнування групової замкненості, то слід говорити про формування сленгу. Термін “сленг” досить часто пов’язують з молодіжним соціальним діалектом.

Молодіжний соціолект переважно формується й функціонує в містах, відповідно носії його – міські жителі молодого віку. Контингент носіїв соціально неоднорідний.

М.Грачов носіями молодіжного сленгу вважає учнів, робітничу молодь, молоду інтелігенцію, солдатів і матросів строкової служби, а також представників неформальних молодіжних угруповань (панків, хіпі, “металістів” тощо) [1, с. 79]. Л.Скворцов, визначаючи носіїв молодіжного сленгу, враховує не лише соціальну інфраструктуру молоді, а й гендерний аспект. На його думку, носії сленгу молоді – це в основному “студенти вищих і середніх навчальних закладів, школярі, молоді робітники і службовці; переважно чоловіча частина перерахованих категорій і головним чином мешканці міста, міських передмість і робітничих селищ” [5, с. 49]. Л.Ставицька переконана, що основну роль у продукуванні та функціонуванні жаргонів відіграють чоловічі мови. Вона зазначає, що “чоловіки люблять блиснути слівцем, вразити нестандартною мовою, тоді як жінки тяжіють до мовного стандарту” [6, с. 59].

Погоджуючись з думками вчених щодо функціонування молодіжного сленгу саме в умовах міста, слід, однак, зауважити, що сленгізми розповсюджені не лише в мовленні юнаків, а й дівчат. За нашими спостереженнями, жіноча частина молоді м.Херсона теж активно використовує в невимушеному спілкуванні сленгову лексику, відмінності між чоловічим і жіночим мовленням полягають лише в кількісному та тематичному складі цієї лексики.

Молодіжний сленг не є гомогенною мовною субстанцією, у ньому виділено різноманітні підсистеми мови. У складі молодіжного сленгу наявні елементи загальномолодіжного та спеціалізованих молодіжних жаргонів, злочинного та кримінального арго, частково входять у нього і професійні жаргонізми. Лексико-фразеологічне ядро молодіжного сленгу утворюють загальномолодіжний та спеціалізовані молодіжні жаргони.

Загальномолодіжний жаргон характеризує мову певного покоління, і є за своєю природою динамічною, підвладною швидкоплинній моді, лексичною системою. Відносно стабільним лексичним ядром загальномолодіжного жаргону є кримінальний жаргон. Молодь засвоює цю лексику не безпосередньо, з першоджерела, а через посередництво інтержаргону, міського сленгу. Спершу елементи кримінального жаргону проникають у міську субкультуру низів. У такому середовищі вищезгадана лексика концентрично розгортається й поширюється в мовний побут інших соціальних прошарків, що з різним ступенем активності його засвоюють, пристосовуючи до власних комунікативно-прагматичних потреб. Молодь, як найбільш соціально мобільний прошарок у плані швидкого й охочого реагування на табуйовану мову, засвоює цю лексику, яка пройшла через інші соціальні прошарки, зазнавши семантичних змін. Це вже не є кримінальний жаргон у власному розумінні цього слова, оскільки змінився соціальний прошарок його носіїв і семантичні трансформації часто змінюють лексеми до невпізнанності. Мовна практика молоді вносить нові семантико-експресивні обертони в цей субкод, засвідчуючи неабиякі лінгвокреативні здібності, потенції творчого асоціативного мислення та почуття гумору. У трансформованому вигляді кримінальні жаргонізми знову вливаються в розмовну мову, міський сленг. Таких трансформацій зазнали, наприклад, кримінальні жаргонізми *клюшка* (крим. – повія, мол. – дівчина), *фраєр* (крим. – жертва злодія, мол. – будь-яка особа чоловічої статі), *субчик* (крим. – звідник, сутенер, мол. – чоловік, хлопець) тощо.

Спеціалізовані молодіжні жаргони співвіднесені з соціальною інфраструктурою покоління молоді в певний історичний період. Традиційно до них відносять жаргон школярів і студентів. Крім них, сьогодні можна виділити різноманітні жаргони неформальних молодіжних угруповань (футбольних фанів, рейверів, ролерів, геймерів тощо) та жаргони девіантних прошарків суспільства. Певна частина девіантних груп – молодь, оскільки відзначається зростання в молодіжному середовищі злочинності, наркоманії, токсикоманії, алкоголізму, проституції. За даними соціологічних досліджень у кінці ХХ – початку ХХІ століття злочинність серед молоді в Україні зросла на 16%, а серед наркоманів 80% складає молодь, з них 40% – неповнолітні; щорічно у скоєнні

тяжких злочинів бере участь більше 30 тис. молодих людей. Наведені факти певним чином пояснюють широке побутування лексем жаргону наркоманів у молодіжному соціолекті. Наведемо деякі приклади: *глючний* (нарк. – що викликає галюцинації, мол. – поганий), *децил* (нарк. – маленька доза, мол. – маленький), *кайфувати* (нарк. – відчувати стан наркотичної ейфорії, мол. – отримувати задоволення), *кумар* (нарк. – наркотичне сп'яніння, мол. – цигарковий дим) тощо.

Серед професійних жаргонів, за нашими спостереженнями, найбільше впливають на молодіжний соціолект жаргон музикантів, військовослужбовців, комп'ютерників. Молодь завжди цікавилася і цікавиться музикою, тому лексеми *лабати* (грати на музичному інструменті), *драйв* (енергетична музика), *металіст* (прихильник музичного стилю “heavy metal”) тощо є досить популярними в молодіжному середовищі. Побутування в соціолекті молоді жаргонізмів військовослужбовців пояснюємо насамперед тим, що значна частина юнаків проходить службу в армії. Наприклад, *дух* (молодий солдат), *кирзуха* (перлова каша), *бананчики* (патрони, набої), *ен-зе* (недоторканий запас) тощо широко вживані у молодіжному сленгу. В останні десятиліття активно проникають у молодіжну субмову лексеми на позначення комп'ютерних реалій, вони переважно є жаргонізмами комп'ютерників (*зависнути* – дати збій у роботі програми, *вінд* – програма Windows, *лазер* – лазерний принтер, *комп* – комп'ютер тощо).

Кожна з названих складників є окремою мовною підсистемою, але в умовах міста вони тісно переплітаються і взаємодіють між собою. Так, В.Лихолітов, досліджуючи мовлення прикордонників, констатує: “загальнопобутова частина жаргону військовослужбовців у цілому (і прикордонників, зокрема) в основному складається із молодіжного інтержаргону і “блатної музики”. Власне військові жаргонізми рідкісні” [3, с.63].

3-поміж інших міських страт молодіжний сленг є чи не найскладнішою мовною структурою, оскільки він синтезує всі інші страти з неодмінною печаттю групової, індивідуальної мовотворчості та вікового мовного смаку. Ця мовна підсистема виступає посередником, який пов'язує окремі, позначені мовною новизною, соціолекти (кримінальне аргю, жаргонізми певних соціально-професійних груп, соціальних низів тощо) з розмовно-побутовою мовою інших вікових груп населення, відповідним чином формуючи сленг міста.

Молодіжний сленг – динамічна за своєю природою субсистема, яка варіюється залежно від певних етномовних та культурних особливостей регіону. Не випадково в роботі О.Горбача про шкільне аргю окремо виділена шкільна лексика Києва, Львова, Чернівців, Донецька та ін. Відома також кандидатська дисертація В.Цибулькіна, присвячена вивченню студентського жаргону в м.Харкові. Проблема взаємовідношення “жаргонні групі, професійні страти – мова міста” чекає на своє практично-теоретичне дослідження стосовно окремих регіонів та міст України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грачев М.А. Арготизмы в молодежном жаргоне // Рус. яз. в шк. – 1996. – № 1. – С. 78–85.
2. Ларин Б.А. О лингвистическом изучении языка города // Рус. речь. – Л., 1928. – Вып. 3. – С. 61–74.
3. Лихолитов В.П. Так говорят пограничники // Культура речи. – 1997. – № 5. – С. 63–70.
4. Сиротинина О.Б. Речь современного города // Речь города: Материалы Всерос. межвуз. науч. конф. – Омск, 1995. – Ч. 1. – С. 8–11.
5. Скворцов Л.И. Культура языка – достояние социалистической культуры. – М.: Просвещение, 1981. – 197 с.
6. Ставицька Л. Проблеми й аспекти вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект // Укр. мова. – 2001. – № 1. – С. 55–68.
7. Толстой Н.И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. – М.: Индрис, 1995. – 512 с.

8. Юнаковская А.А. Социальная дифференциация языка города (проблемы и перспективы) // Филол. ежегодник. – Омск: ОмГУ, 1999. – Вып. 2. – С. 80–85.